

УДК 346.548:366.542

О.П. РЯБЧЕНКО, докт. юрид. наук, проф.,
Харківський національний університет внутрі-
шніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕГАЙНОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ)

Ключові слова: правове регулювання, судові рі-
шення, захист прав споживачів

У справах про захист прав споживачів іноді зустрічаються випадки, коли порушення продавцем (виробником, виконавцем) прав споживача призводить до порушення його життєво важливих прав. Це, наприклад, продаж неякісних предметів першої необхідності, якщо матеріальне становище споживача не дозволяє йому придбати щось на заміну або неякісне виконання зобов'язань з надання послуг комунальними підприємствами.

Реальні строки розгляду справ про захист прав споживачів судами, особливо з урахуванням подання апеляції інколи сягають двох років (в основному – рік-півтора). В багатьох випадках, споживач постає як малозабезпечена особа. Саме тому у випадку, коли є підстава споживачеві звернутись до суду за захистом своїх порушених прав у зв'язку із придбанням неякісного товару чи неякісної послуги, складно придбати товар чи послугу на заміну, поки іде судовий розгляд справи. Слід враховувати, що споживач несе ще й витрати у зв'язку із розглядом справи. Тому увесь час розгляду справи чи значну його частину споживачеві доводиться обходитись без тих предметів вжитку, можливості користування якими він позбавлений внаслідок порушення своїх прав. Таке може бути, наприклад, у випадку, якщо споживач потерпає від неякісних послуг, зокрема – послуг з електропостачання, внаслідок чого відбувається

пожежа і знищується будинок чи квартира. Інший приклад – коли виходить з ладу внаслідок протиправних дій продавця (виконавця) один або ж кілька побутових приладів (комп'ютер чи телевізор) [1].

Саме у таких випадках, коли особа несе матеріальні збитки та моральні страждання внаслідок порушення своїх прав як споживача, доцільним було би запропонувати запровадження процедур негайного виконання судових рішень. Однак, згідно ст.367 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2] у справах про захист прав споживачів негайне виконання рішень не допускається.

Враховуючи необхідність створення законодавчих механізмів захисту прав громадян, підвищення ефективності судового захисту, постає доцільним, у порядку наукової дискусії, розглянути питання про запровадження процедур негайного виконання судового рішення стосовно справ, пов'язаних із захистом прав споживачів та закріплення його у ЦПК України.

Слід зазначити, що у вітчизняних наукових дослідженнях з цивільного права та процесу цій проблематиці не приділялось достатньо уваги. Вбачається, таке становище ґрунтується на наявності прямої заборони у чинному законодавстві застосування процедур негайного виконання судового рішення до справ, пов'язаних із захистом прав споживачів. Якщо звернутись до чинного законодавства, то можна зазначити наступне. У випадку прийняття рішення судом на користь споживача, внаслідок чого будуть стягнені з відповідача певні кошти, споживач (він же - стягувач) потрапляє у невизначене становище при розпорядженні отриманими грошовими коштами, оскільки можлива зміна чи скасування судового рішення, що набрало законної сили. Наявність такої ситуації суперечить основним принципам судочинства, згідно з якими справа вирішується остаточно і безповоротно [3, с.42]. Ось чому законодавець істотно обмежив випадки повороту виконання і відповідно негайного виконання рішень.

Разом із тим, у російській юридичній літературі вирішенню цієї проблеми була надана увага і було проаналізовано можливість запровадження процедур негайного виконання судового рішення у справах про захист прав споживачів [4, с.37].

Мета статті полягає у вирішенні питання про доцільність запровадження інституту негайного виконання судового рішення стосовно справ про захист прав споживачів. Наукова новизна статті полягає у тому, що у сучасних вітчизняних наукових дослідженнях з цивільного права та процесу проблема запровадження інституту негайного виконання судового рішення щодо справ про захист прав споживачів не отримала достатнього ступеню вивченості.

Негайним визначають виконання судового рішення, яке не набрало законної сили. Особливістю при цьому буде видача виконавчого листа за рішенням, яке допущене до негайного виконання, у день його ухвалення [3, с.9]. Законодавець визначає випадки, щодо яких може бути застосоване негайне виконання судового рішення з одного боку, з метою забезпечити швидкий та реальний захист життєво важливих прав та інтересів громадян та держави [5, с.414], а з іншого – намагаючись уникнути ситуації, коли постає необхідність повороту виконання судового рішення.

Отже, розгляд питання про доцільність запровадження інституту негайного виконання судового рішення стосовно справ про захист прав споживачів має відбуватись із врахуванням існуючих його позитивних і негативних сторін.

При запровадженні зазначеного інституту виникають такі питання. По-перше, чи є потреба для випадків негайного виконання рішення передбачати поворот виконання. Якщо ні, то яким повинен бути порядок повернення грошей позивачем у разі відповідної зміни рішення вищестоящим судом на користь відповідача. По-друге, враховуючи, що рішення суду підлягає виконанню в повному обсязі чи частково, то виникає потреба визначити критерії встановлення розміру час-

тини позовних вимог, яка підлягає негайному виконанню. По-третє, необхідно визначити спосіб встановлення обставин, на підставі яких буде прийняте рішення про необхідність негайного виконання судового рішення. Насамкінець, по-четверте, необхідно визначитись із порядком звернення судового рішення у справах про захист прав споживачів до виконання.

Перше запитання було пов'язане із визначенням доцільності передбачити поворот виконання судового рішення для випадків його негайного виконання.

ЦПК України значно обмежує поворот виконання рішення, враховуючи особливості спірного права, добросовісність дій позивача у процесі та стадію, в якій скасовується рішення [3, с.42]. Виходячи з цього, вбачається, доцільно поширити загальну процедуру повороту виконання на рішення у справах про захист прав споживачів, однак, за певними застереженнями. Так, відповідач може пред'явити до споживача позов про стягнення безпідставно одержаних коштів. Перевага такого порядку для відповідача буде в тому, що він також зможе отримати відшкодування збитків, заподіяних своєчасним неповерненням споживачем коштів. Згідно ч.3 ст.61 ЦПК України, обставини, встановлені попередньою справою, будуть мати преюдиціальне значення для вирішення даної справи. Повернення відповідачу коштів, безпідставно отриманих споживачем можливо і у порядку наказного провадження. Оскільки питома вага апеляційних оскаржень рішень суду у справах про захист прав споживачів серед оскаржень в інших категоріях справ невелика (з 5000 – 12) [1], то можна зазначити, що невелика кількість таких позовів не призведе до додаткового завантаження судів, але сприятиме доступності до судового захисту.

Як вже зазначалось вище, вимога про повернення безпідставно одержаного може поставити споживача у скрутний матеріальний стан [3, с.42]. До того ж ніхто краще за самого споживача не знає його потреб. Тому доцільно встановити такий порядок вирішення

питання про негайне виконання рішення, за яким споживач самостійно зміг визначити розмір частини позовних вимог, яка підлягає негайному виконанню, або вказував, що рішення підлягає виконанню у повному обсязі. Наслідком запровадження запропонованого порядку могла би бути економія коштів і часу суду на встановлення таких обставин.

Щодо порядку звернення судового рішення у справах про захист прав споживачів до негайного виконання, вважається за доцільне запропонувати наступне. Суддя при оголошенні судового рішення, якщо воно на користь позивача, зазначає, що позивач має право подати клопотання про негайне виконання судового рішення. Одночасно суддя роз'яснює позивачу, що у разі подання апеляції та зміни рішення суду не на користь позивача, він повинен буде повернути необґрунтовано одержані кошти відповідачеві і відшкодувати йому збитки, заподіяні негайним виконанням рішення суду. Якщо він цього не зробить у добровільному порядку, ці кошти можуть бути стягнуті примусово, у порядку виконавчого провадження або позовного чи наказного провадження. Також суддя повинен роз'яснити, що у разі примусового стягнення зазначених коштів в порядку виконавчого провадження споживач повинен буде також відшкодувати витрати держави на це провадження.

Клопотання про негайне виконання рішення суду подається споживачем чи його представником. Окрім звичайних відомостей, воно повинно містити: 1) причини, з якими пов'язана необхідність негайного виконання рішення; 2) інші обставини, які необхідні для негайного виконання судового рішення.

Під час судового розгляду справи споживач може визначити розмір збитків та прийти до певних висновків. Однак, подання клопотання про негайне виконання судового рішення може бути технічно складним, оскільки у клопотанні треба буде обґрунтувати необхідність такого способу виконання судового рішення. Виходячи з цього, доцільно запропонувати встановити строк подання

такого клопотання в один день з дня проголошення рішення.

Якщо споживач не був присутнім у залі судового засідання під час проголошення рішення, суддя повинен надіслати йому копію судового рішення, згідно вимог ст.222 ЦПК України, та у цьому рішенні роз'яснити право на подачу клопотання про негайне виконання судового рішення. У цьому разі строк подачі такого клопотання становить три дні. Клопотання може також бути надіслане поштою. Відсутність клопотання тягне за собою неможливість негайного виконання рішення, воно виконується у загальному порядку. Задоволення такого клопотання оформлюється шляхом постановлення ухвали, яка мусить відповідати вимогам ст.210 ЦПК України, та не підлягає оскарженню.

Як приклад реалізації запропонованих процедур негайного виконання судового рішення наведено ті, які розглядались на початку статті.

Так, перший випадок, коли, вбачається, було би доцільним запровадження негайного виконання судового рішення, пов'язаний із пожежею. У цьому випадку сума позовних вимог чимала і тому, у разі скасування або зміни рішення не на користь позивача вищим судом, споживач може опинитись у скрутному становищі. Разом із тим, відповідачем порушено життєво важливе право - право споживача на житло, що передбачено ст.47 Конституції України [6]. Такий висновок зроблений на підставі наступних аргументів. По-перше, однією з ознак правопорушення є суспільна небезпека. Причому при юридичній кваліфікації діяння враховуються не тільки шкідливі наслідки, що настали, але й ті, що можуть настати [8, с.454]. По-друге, згідно ст.379 Цивільного кодексу України [7], житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначене та придатне для постійного проживання в них. Згідно п.2 та ч.2 п.3 Примірного положення про гуртожитки, затвердженого постановою Ради Міністрів Української РСР від 03.06.1986 року № 208, гуртожитки призначають для проживання громадян у період

роботи або навчання. Не допускається використання під гуртожитки приміщень у жилих будинках, призначених для постійного проживання громадян. Таким чином, гуртожиток не є місцем постійного проживання, отже – не є житлом. Якщо у квартирі мала місце пожежа, то квартира, як правило, стає непридатною для проживання.

Враховуючи вказаний вище підхід до визначення підстав негайного виконання рішення, можна зазначити, що у даному випадку є підстави для негайного виконання судового рішення за умови відсутності у споживача іншого місця проживання, адже фактично порушено його право на житло, передбачене ст.47 Конституції України.

Оскільки переважна більшість громадян-споживачів мають лише одне місце проживання, то для встановлення факту наявності або відсутності у споживача іншого місця проживання пропонується встановити спростовну презумпцію. Так, у разі, якщо суд не має відомостей про інше місце проживання споживача, то вважається, що це інше місце відсутнє. Встановлення судом факту наявності чи відсутності іншого місця проживання споживача має проходити загальним порядком, шляхом дослідження доказів.

Другим випадком виділено пошкодження чи вихід з ладу побутової техніки з вини продавця (виконавця). У цьому випадку споживачеві завдано значно менше шкоди, ніж, коли згорів будинок чи квартира. Отже, меншою є і сума позовних вимог, а також, відповідно – і сума повороту виконання. Втім сума повороту виконання не впливає на наявність або відсутність факту порушення принципів судочинства, згідно з якими права вирішуються остаточно і безповоротно. Ці принципи будуть порушеними у будь-якому випадку, незалежно від суми повороту виконання судового рішення.

На перший погляд зазначене свідчить про недоцільність застосування повороту виконання у другому випадку. Однак, видається, що такий підхід буде поверховим, зважаючи на наступне. Такі речі як холодильник, теле-

фон, мікрохвильова піч, а, за певних обставин, і телевізор, є необхідними у побуті. Позбавлення можливості користування ними, особливо декількома одразу, створює значні ускладнення для споживача. Зазначене особливо актуальне для випадків, коли споживач знаходиться в скрутному матеріальному становищі і не може придбати речі на заміну тим, якими він позбавлений можливості користуватись. На підтвердження свого матеріального становища споживач, з метою отримання можливості негайного виконання рішення, може надати суду довідку про доходи. Таким чином, остаточним має бути висновок про необхідність запровадження негайного виконання рішення також і у другому випадку.

Слід зазначити, що запровадження процедур повороту виконання судового рішення в практичну діяльність суду може створити певні проблеми, оскільки стати підґрунтям для зловживань правом. Такі побоювання ґрунтуються, зокрема, на тому, що більша кількість рішень судів першої інстанції у справах про захист прав споживачів відмінялась судами апеляційної інстанції у зв'язку із постановленням рішень із порушеннями. Отже, висока кількість незаконних рішень зумовлює високу імовірність скасування рішення суду першої інстанції, що фактично тягне порушення прав відповідача.

Інститут негайного виконання судового рішення у справах про захист прав споживачів може бути впроваджений, але за умови створення відповідного правового підґрунтя. Зокрема, необхідно: 1) передбачити ефективну процедуру розшуку відповідача у разі його зникнення із грішми; 2) підвищити кваліфікацію суддів у судах першої інстанції з метою недопущення такої великої кількості порушень при постановці рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua>.
2. Цивільний процесуальний кодекс Украї-

ни : від 18.03.2004 р. // ВВР України. – 1963. - № 30. – Ст. 464 (із змінами)

3. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України : У 2 т. / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я, КНТ. - 2006. - Т. 2. – 800 с.

4. Корнилов Э. Гражданско-процессуальные проблемы защиты прав потребителей / Э. Корнилов // Хозяйство и право. – 1999. -

№ 1. – С. 37-42

5. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України / М. Й. Штефан. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.

6. Конституція України // ВВР України. – 1996. - № 30. – Ст. 141 (зі змінами)

7. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003р. № 435-IV // ВВР України. – 2003. - № 40-44. – Ст. 365 (із змінами).

Рябченко О. П. Правове регулювання негайного виконання судових рішень (на прикладі справ про захист прав споживачів) / О. П. Рябченко // Форум права. – 2008. - № 3. – С. 437-441 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08repzps.pdf>

Розглянуто проблемні питання, пов'язані із впровадженням до ЦПК України процедур негайного виконання судових рішень у випадку, коли вони приймаються у справах про захист прав споживачів. Визначені умови, за наявності яких зазначені процедури можуть бути впроваджені. Показано, що необхідно вдосконалити процесуальний порядок розшуку відповідача у разі його зникнення із грошми, а також слід вжити заходів щодо підвищення кваліфікації суддів у судах першої інстанції з метою недопущення значної кількості порушень при постановці рішень, зокрема, по зазначеній категорії справ.

Рябченко Е.П. Правовое регулирование немедленного исполнения судебных решений (на примере дел по защите прав потребителей)

Рассмотрены проблемные вопросы, связанные с распространением в Гражданском процессуальном кодексе Украины процедур немедленного исполнения судебных решений в случае, когда они принимаются в делах о защите прав потребителей. Определены условия, при наличии которых указанные процедуры могут быть введены. Показано, что необходимо усовершенствовать процессуальный порядок поиска ответчика в случае его исчезновения с деньгами, а также следует принять меры относительно повышения квалификации судей в судах первой инстанции с целью недопущения значительного количества нарушений при постановке решений, в частности, по указанной категории дел.

Rjabchenko E.P. Legal Regulation of Immediate Execution of Judgments (On an Example Has Put on Protection of Rights of Consumers)

The problem questions connected to distribution in the Civil remedial code of Ukraine of procedures of immediate execution of judgments in a case when they are accepted in affairs about protection of rights of consumers are considered. Conditions at which presence the specified procedures can be entered are determined. It is shown, that it is necessary to improve the remedial order of search of the respondent in case of his disappearance with money, and also it is necessary to arrange concerning improvement of professional skill of judges in courts of the first instance with the purpose недопущення a significant amount of infringements at statement of decisions, in particular, on the specified category has put.